© 2018 IJSRST | Volume 4 | Issue 7 | Print ISSN: 2395-6011 | Online ISSN: 2395-602X

पाठ्यचर्या, पाठ्यक्रमः, पाठ्यवस्तु

डा.डि.वेणुगोपालरावः
अंशकालिकाध्यापकः,
शिक्षाशास्त्रविभागः, गुरुवायूरपरिसरः, केरलम्।

शोधालेखसारः– पाठ्यक्रमस्तु औपचारिकरूपेण कक्ष्याप्रकोष्ठेषु अध्यापकै: पाठ्यमानविषयाणां समूह:इति, तथा पाठ्यचर्या तु कक्ष्याया:अन्त:बहिर्वापाठ्यवस्तुपाठ्यक्रमं चाधारीकृत्य छात्रस्य तथा विद्यालयस्य च लक्ष्यसिद्ध्यै सम्पूर्णविद्यालयकाले अध्यापकै:, छात्रै:, शिक्षाविद्भि: क्रियमाणशैक्षिककार्यकलापानां सङ्गतिरिति वक्तुं शक्यते। तार्किकतया विचार: क्रियते चेत्पाठ्यवस्तु तु विषयावबोधनाय, पाठ्यक्रमस्तु विज्ञानसोपानाधिरोहणाय, पाठ्यचर्या तु अधीतज्ञानस्य आचरणेसमानेतुं च शिक्षाक्षेत्रेषु विधीयमानकार्यक्रमा: इति ज्ञायन्ते। पाठ्यवस्तुसम्पूर्णपाठ्यक्रमे कश्चन भाग:, पाठ्यक्रम: नैकपाठ्यवस्तुसहितविषयसमूह: भवति।

मुख्य: शब्द:– कक्ष्याया:, अन्त:, पाठ्यक्रम:, पाठ्यचर्या, पाठ्यवस्तु

शिक्षैकातादृशी प्रक्रिया वर्तते यस्या: स्वरूपंप्रतिक्षणंपरिवर्तते। एकमुखप्रक्रिया, द्विमुखप्रक्रिया, त्रिमुखीप्रक्रिया, बहुमुखप्रक्रिया इतिबहुधा कथ्यमानाया: अस्या: प्रक्रियायां पाठ्यचर्या,पाठ्यक्रम:, पाठ्यवस्तुइतीमानि त्रीणिपदानि औपचारिकबालकेन्द्रितशिक्षाव्यवस्थायामस्यां बलकसर्वाङ्गीणविकासाय स्वीययोगदाने सार्थकपदानिविद्यन्ते। शिक्षाविचारजगतिअमीषांशब्दानांविचारेविविधता प्रत्येकस्मिन् शिक्षाग्रन्थे दरीदृश्यते। तथापि पाठ्यवस्तु निश्चिते समये निश्चिते अन्तरेपाठ्यमान: अध्यापकेन चित: कश्चन सीमितविषय:इति, पाठ्यक्रमस्तु औपचारिकरूपेण कक्ष्याप्रकोष्ठेषु अध्यापकै: पाठ्यमानविषयाणां समूह:इति, तथा पाठ्यचर्या तु कक्ष्याया:अन्त:बहिर्वापाठ्यवस्तुपाठ्यक्रमं चाधारीकृत्य छात्रस्य तथा विद्यालयस्य च लक्ष्यसिद्ध्यै सम्पूर्णविद्यालयकाले अध्यापकै:, छात्रै:, शिक्षाविद्भि: क्रियमाणशैक्षिककार्यकलापानां सङ्गतिरिति वक्तुं शक्यते। तार्किकतया विचार: क्रियते चेत्पाठ्यवस्तु तु विषयावबोधनाय, पाठ्यक्रमस्तु विज्ञानसोपानाधिरोहणाय, पाठ्यचर्या तु अधीतज्ञानस्य आचरणेसमानेतुं च शिक्षाक्षेत्रेषु विधीयमानकार्यक्रमा:इति ज्ञायन्ते।पाठ्यवस्तुसम्पूर्णपाठ्यक्रमे कश्चन भाग:, पाठ्यक्रम:नैकपाठ्यवस्तुसहितविषयसमूह: भवति। पाठ्यक्रमाधारेण सम्पूर्णविद्यालयसमये, आवरणे च समायोजित-शिक्षणशिक्षणेतरकार्यक्रमाणापाठ्यक्रम: प्रत्यध्यापकं भिद्यते। पाठ्यचर्या चु प्रत्यध्यापकं समानाएवभवति, विशेषावसरेभिद्यते सूक्ष्मतया एतेषु अन्तरं विशदीक्रयते-

क्रमसंख्या - विषयः	पाठ्यवस्तु	पाठ्यक्रमः	पाठ्यचर्या
1.	1. Subject (Content), A lesson	1. Syllabus (Greek term), Full Subject, or all subjects	3. Curriculum (Latin term), Full Course
2.	1. पाठनाय चितः कश्चन विषयः। सम्पूर्णतया अध्यापकेन चितः पाठ्यमानविषयश्च।	1. पाठनाय चितानां विषयाणां समूहः। विशेषज्ञैः, शिक्षाविद्भिश्च निर्णीतः पाठ्यवस्तुसमूहः।	3.पाठ्यवस्तुनः तथा पाठ्य-क्रमस्य चाधारेण शिक्षाव्यव-स्थायाः, समाजस्य, छात्रस्य च लक्ष्यप्राप्तये शिक्षकैः विधीयमानकार्यक्रमाणां प्रक्रिया।
3.	1. **अवबोधस्तरः** ।अत्यन्तसीमितः, झटित्यवबोधनाय शक्यते।	1. **ज्ञानस्तरः।** सीमितः, प्रयत्नेन सर्वमध्येतुं शक्यते। तथैव छात्रस्तरवर्धनात्मकः ।	1. **आचरणस्तरः।** व्यापकः, अधीतानां, ज्ञातानां चाचरणे विनियोगः, समन्वयनम्।
4.	1. अल्पः समयः पर्याप्तः। कक्ष्यायाः अन्ते अध्यापकस्य कार्यम् ।	1. निश्चितः समयः अपेक्षितः। सत्रान्तं शिक्षकस्य कार्यम्।	1. सम्पूर्णविद्यालयस्य समयः गण्यते। कक्ष्यायां तथा कक्ष्यायाः बहिः शिक्षासदस्यानां कार्यम्।
5.	1. कस्यचित् पाठस्य विशेषः । **तात्कालिकः, योजनात्मकश्च। प्रायः पञ्चचत्वारिंश-न्निमेषात्मकः।**	1.सम्पूर्णपाठ्यपुस्तकस्य विचारः। **विवरणात्मकः, वर्णनात्मकः** च। सत्रात्मकं वर्षात्मकं वा भवति।	1. सम्पूर्णविद्यालयस्य शैक्षिक-शैक्षिकेतरकार्यक्रमसमूहः। **गतिशीलात्मकः, संकलितसिद्धः,ल विनियोगात्मकः, अन्ताभवः, स्तरश्च**। विद्यालयसमयान्तं यावत् भवति।
6.	1.मूल्याकलनाय उपकरुते। अध्यापकः परिक्षिकः, निरिक्षिकः, मूल्याङ्ककस्च भवति।	1. मूल्याङ्कनाय उपकरोति। कक्ष्याध्यापकः, परिक्षाविभागः, विशेषज्ञाः, भिन्नविद्यालयीयाः मूल्याङ्ककाः भवन्ति।	1. जैविककैशलवर्धनात्मकः। सर्वकारः, समाजाजिकस्स्थाः, शैक्षिकप्रशासनव्यवस्था अथवा विद्यालयो वा निर्वहति।
7.	1. पाठने,पठने च अध्यापक-च्छात्रयोः कृते सहायकं भवति।	1. किं, कीदृशं, कियत्, कदा, कथं, कुत्र, इत्येवं द्वयोः कृते मार्गदर्शनं करोति।	1. आचरणेन, अनुसरणेन, प्रयोगेण, अनुभवेन च आत्मसात्करोति।
8.	1. अध्यापकपाठनशक्त्याधारितः। मौखिककक्ष्यान्तःक्रियासम्बद्धः।	1. प्रत्येकम् अध्यापकाय भिद्यते। विद्यालयीयसैद्धान्तिक-क्रियासम्बद्धः।	1. सर्वेभ्यः अध्यापकेभ्यः समानाः। प्रायोगिकः, कृत्याधारितः, प्रत्यक्षानुभवपरः शैक्षिकप्रगत्याधारितः।
9.	1. अत्र विशिष्टशैक्षिकोपकरणानि अध्यापकाधीनानि।	1.शैक्षिकोपकरणानि विद्यालयसीमितानि।	1.शिक्षणोपकरणानि शैक्षिकाणि समाजिकानि च।
10.	1. अध्यापकः छात्रापेक्षया क्रियाशीलयुतः भवति।	1. छात्राध्यापकभ्यां सह प्रबन्धकाश्च क्रियाशीलयुताः भवन्ति।	1. छात्रस्य क्रियाशीलता अधिका तथैव अध्यापकप्रबन्धकैः सह समाजः अपि क्रियाशीलयुतः भवति।

भारतीयशिक्षाव्यवस्थेतिहासे पाठ्यचर्याया: औचित्यविचार:–

पाठ्यचर्या इतिपदमतीवाधुनिकमितिशिक्षाविद:। तत्रएकमुखप्रक्रियाया: गुरुकेन्द्रितशिक्षाया: आरभ्य मतप्रचारकबौद्धयवनकालिकशिक्षाप्रक्रिया यावत् शिक्षाप्रक्रियां निरीक्ष्यैवामुमभिप्रायं दृढीकुर्वन्ति पाश्चात्यशिक्षानुगामिन: सर्वेशिक्षाविद:।विश्वस्मिन्विश्वेआद्यातिपुराणेति च काचित् शिक्षाव्यवस्था जैगीयते इत्यत्र प्राच्यशिक्षाव्यावस्थैव समस्तज्ञानचक्षुषांनेत्रपथे समायाति।सा च प्राच्यशिक्षाव्यावस्था तादृशी, या विशेषनाम्नानैकस्तररहितातथा च तत्कालिकसमाजानुकूला च आसीत्। अस्यामभिभावकानां तथा गुरोश्चानुमत्या शिष्य: उपनयनसंस्कारेण शिक्षाक्षेत्रं प्रविश्य लक्षीकृताध्ययनं सर्वं समाप्यैव समाजंस्पृशतिस्म।तत्र

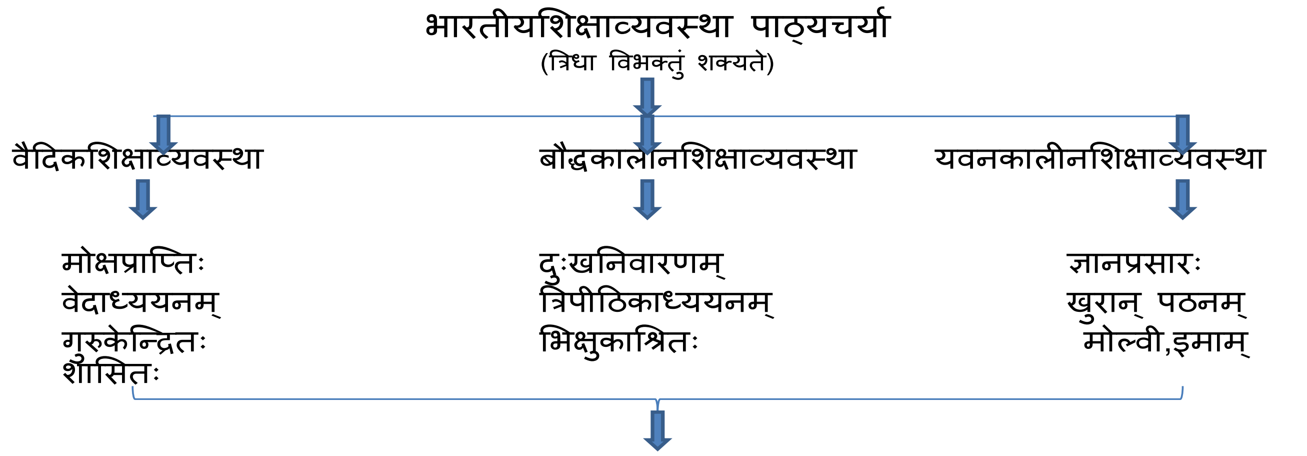

इत्येवं बहुधा वदन्तः पाठ्यचर्या प्राचीनभारतीयशिक्षाव्यवस्थान्तर्गता न इति आधुनिकशिक्षाविदः।

प्रायः नैतत्साधु। सा तत्र च रीतिः कदाचित् अवलोक्यते। तत्र नैकपाठ्यचर्यात्मकविचाराः प्रमाणरूपेण इतिहासरूपेणोपलभ्यन्ते।

अधीतिबोधाचरणप्रचारणैर्दशश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः . . .।।
अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा। दानं प्रतिग्रहं च ब्राह्मणानामकल्पयेत् ।।
उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः। आचारमग्निकार्यं च सन्ध्योपासनमेव च।। (मनु)
उपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद् द्विजः। संकल्पं सरहस्यं च तमाचार्यं प्रचक्षते।।

प्राचीनार्वाचीनपाठ्यचर्ययोः भेदाः

क्र.सं	प्राचीनशिक्षाव्यवस्थायां पाठ्यचर्या	आधुनिकशिक्षाव्यवस्थायां पाठ्यचर्या
1.	1. आन्तरिकप्रक्रिया	1. विशिष्टा, भिन्ना च प्रक्रिया
2.	1. अधिककालसीमिता, धनव्ययरहिता	1. स्वल्पकालिकी, अधिकधनव्ययसाध्या
3.	1. सहजप्रक्रिया, केवला अध्यापकनिर्देशसहिता	1. कृत्रिमप्रक्रिया, प्रबन्धकनिर्देशानुसारिणी
4.	1. सामाजिकी. आध्यात्मिका, शाश्वतमूल्योपेता, आदर्शा च	1. सामाजिकपरिवर्तनाधारिता, तत्कालिकी,
5.	1. गुरोः ज्ञानप्रतिभानुभवकौशलानुसारिणी	1. निर्दिष्टलक्ष्यानुसारिणी, छात्रविकासानुगामिनी च
6.	1. समेषां छात्राणां कृते समाना	1. छात्राणां वैयक्तिककुशलताधारिता,
7.	1. पुस्तकनिर्देशरहिता, योग्यच्छात्रनिर्मात्री	1. पुस्तकनिर्देशसहिता, ज्ञानयुतच्छात्रनिर्मात्री
8.	1. उच्चकोटिप्राणिक्रियामसमाना, आन्तर्गतशक्तेः बहिरानयनात्मिका च	1. (प्रायः) यन्त्रसदृशी, आन्तर्गतशक्तेः बहिरानयनात्मिका तथैव अङ्काधारिता च ।
9.	1. आचारविचारनियमादिषु परिवर्तनं न भवति।	1. आचारविचारनियमादिषु परिवर्तनं भवति।

पाठ्यचर्यासंरचनाया: सम्प्रत्यय:, अर्थ:, परिभाषाश्च

१. पाठ्यचर्याइतिशब्द:लाटिन् भाषाया: क्युररे **(Currere)**इतिलाटिन्शब्दात्निष्पन्न: यस्यार्थ: धावनमैदानमिति**(Race Course)** प्रयुक्त:।

२. पाठ्यचर्याकाचित्तादृशी प्रक्रिया वर्तते यया प्रत्येकं व्यक्ति: स्वलक्ष्यसाधनाय प्रयासरतो भवति। तत: पाठ्यचर्येयम् एकंतादृशस्थानंभवति येन शिक्षाया: स्वजीवनस्य वा लक्ष्यप्राप्ति: भवति।

३. अस्यां पाठ्यचर्याशिक्षणप्रक्रियायां काचित् निश्चिततर्कपूर्णप्रक्रिया भवति यया छात्र: सम्पूर्णतया शैक्षिकवातावरणेनप्रभावितस्सन्स्वकौशलानुगणं, स्वशक्त्यनुगुणं, सानन्देन अनुभवपूर्वकज्ञानप्राप्तये प्रेरक:भवति।

४. विद्यालयस्य प्रमुखं कार्यं भवति बालकेभ्य: शिक्षाप्रदानमिति। निर्णीतलक्ष्यानुगुणं शिक्षाप्रदानाय बालकावसरपूर्तये यानि कार्याणि क्रियन्ते तेषांसार्थकाभिधानंवर्तते पाठ्यचर्याइति। अत केचननिर्वचनावसरेका, किं, कुत्र, केन, कदा,कस्मै, कस्मात्, कस्य इत्येवं प्रश्नकरणपूर्वकप्रायोगिकक्रियैव पाठ्यचर्याइतिऊचु:।

५. पाठ्यचर्याया: परिभाषातावतीवर्तते यावती शिक्षाजीवनप्रक्रिया इति कश्चन।

६. शिक्षा यथा तथैव अस्या: पाठ्यचर्याया: सम्प्रत्ययोऽपि। सम्प्रत्यय: द्विधावर्तते। पाठ्यक्रमाधारित- कक्ष्यासम्बन्धपाठ्यचर्याइति सङ्कुचितार्थे, विस्तृतार्थे तु यानि शिक्षकमार्गदर्शनेछात्रेषु लक्ष्यानुगमनानुभवोत्पादकानि शैक्षिकाणि, शिक्षणेतराणिसर्वाणितानि कार्याणि अन्तर्भवन्ति।

अनेन सामान्यविचारेण ज्ञायते यत् धावक:धावनमैदाने स्वकौशलान्युपयुज्य धावन् यथा लक्ष्यं प्राप्नोतितथैवछात्र: विद्यलयपाठ्यक्रमशिक्षकयुते शिक्षामैदाने क्रियाशीलो भूत्वास्वानुभवप्राप्तिपूर्वकं लक्ष्यानुगामी भवतीति।

साम्प्रतिकशिक्षाभाषायां पाठ्यचर्याया: शाब्दिकार्थ:, सम्प्रत्यय:, परिभाषावाविस्तृतार्थेएव अवलोक्यते। पाठ्यचर्याया: तथा तत्संरचनाया: स्वरूपविश्लेषणेआधुनिकशिक्षाविदांचिन्तनमपिविस्तृतं व्यापकञ्च,अपि च सीमारहितावर्तते। विद्यालयप्रवेशादारभ्य अध्ययनाध्यापनाभ्यासपूर्वक-विद्यालयसमयान्तं यावत् यानि शैक्षिककार्याणि छात्रंलक्षितफलोत्पादकसामर्थ्यवन्तं कुर्वन्तितानि सर्वाण्यपि पाठ्यचर्यायाम् अन्तर्भवन्ति।विविधशिक्षणोपकरणानि, सिद्धान्ता:, विधय:, प्रयोगा:, विचारा:, चिन्तनानि, शैक्षिकक्रिया:, क्रीडासङ्गोष्ठीकार्यशालादिपाठ्यसहगामिक्रिया: इत्यादिविविभिन्नकार्यक्रमा: ये अध्यापकच्छात्रनिर्णीतपाठ्यक्रमादिषुत्रिषुफलोत्पादकसत्सम्बन्धस्थापनेसक्षमा: भवन्ति तेषांसमेषां क्षेत्रमेव पाठ्यचर्याया: क्षेत्रंभवति। मनोवैज्ञानिक–दार्शनिक–वैज्ञानिक–सामाजिक– शैक्षिकतत्त्वप्रभावितोऽयं पाठ्यचर्याया: सम्प्रत्यय: एवछात्रंसमाजादर्शकंकरोति। अत्यल्पेन समयेन, सरलरीत्या च छात्रंस्वप्रतिभानुगुणम् अध्यापकमार्गदर्शने गम्यं प्रापयतीयं पाठ्यचर्या।अत एवशिक्षाविद:केचन पाठ्यचर्यामिमां कश्चन पाठ:, काचित् प्रक्रिया, काचिदुत्पादकक्रिया, लक्ष्यसाधनोपकृत-सम्प्रेषणप्रक्रिया इतिबहुधा कथयन्ति।अनेन पाठ्यचर्येयम् छात्राय अभीष्टलक्ष्यसाधकसचैतन्यात्मिका काचति् शैक्षिकयोजना इति ज्ञायते।

- **Cunningham महोदयेन पाठ्यचर्याविषये कथितं यत् – पाठ्यचर्या कलाकारस्य (शिक्षकस्य) हस्तेविद्यमानमेकंलक्षीकृतोपकरणंभवति पाठ्यचर्या। तामेवशैक्षिकसामग्रींछात्र:**

- **Definition of the concept of curriculum** -According to the history of education, the term curriculum was originally related to the concept of a course of studies followed by a pupil in a teaching institution.
- For the majority of authors and experts, the curriculum defines – WHY, WHAT, WHEN, WHERE, HOW and WHOM to learn.

पाठ्यचर्यासंरचनाया: उद्देश्यानि -

- विद्यालयजीवने एव लक्ष्यानुगुणम् अधीतविषयस्य प्रायोगिकज्ञानं, तत्प्रभावफलतयो: अनुभूतिसम्पादनम्।
- छात्रस्य भाविजीवनसम्बद्धचरित्रशीलगुणकौशलादीनां मूल्याकलनं तथा मूल्याङ्कनञ्च।
- विद्यालयीयकार्यक्रमेषु छात्रस्य प्रत्यक्षभागग्रहणशक्ते: विकास:, तथा विकासक्रमस्याध्ययनम्।
- छात्रकेन्द्रितशिक्षाप्रदाने शैक्षिकीयसंसाधनानां शक्तेरुपयोग:।
- त्रिकरणशुद्ध्याअभिरुचिम्, अभिवृत्तिं च प्रदर्शयन् निर्णीतलक्ष्यसम्पादनाय अधिककालं विद्यालये स्थातुं छात्राय अवसरकल्पनम्।
- समाजापेक्षितच्छात्रनिर्माणेप्रतिक्षणम्अनुदेशनम्, उपदेशनम्, मार्गदर्शनम्, निरीक्षणञ्च ।
- प्राजातान्त्रिकपद्धत्या शैक्षिकमूल्यानां विकास:, गुरुशिष्यसमाजानां मध्ये दृढसम्बन्धस्थापनम्।
- समाजाय अपेक्षितानांसचेतनता, जागरूकता, दक्षता, सृजनात्मकता, कुशलता, युक्तता, सामाजिकता, प्रजातान्त्रिकता, औद्योगिकता, मानसिकता, स्वस्थता, व्यावहारिकता इत्यादि शैक्षिकोत्पादकतानांगुणात्मकविचारेछात्रोन्मुखीकरणम्।

- शिक्षाधिकारिभिः, प्रबन्धकैः, शिक्षकैः, समाजेन, अभिभावकैश्च कल्पितशैक्षिकसौविध्यानां सम्पूर्णविनियोग-ज्ञानप्रदानम्।

नवशिक्षानीतेः पाठ्यचर्या: - १९८६ तमेवर्षे नवशिक्षानीत्या राष्ट्रियशिक्षापाठ्यक्रमविषये सुविचार्यपरिवर्तनपूर्वकं नूतनपाठ्यचर्यायाः रूपकल्पनाकृता। या छात्रसंख्यावर्धने, चतुर्दशवयोपरिमितच्छात्रान् विद्यालयाकर्षणेतथानामाङ्कने च सक्षमा स्यादिति विचारधारायांबालकेन्द्रितदृष्टिकोणेन अस्याः संरचनाकृतावर्तते। विभिन्नस्तरीयाणां कृते भिन्नभिन्नतया विचाराःसूचिताः।**तत्र प्राथमिकस्तरीयपाठ्यचर्यायाः संरचनावसरेपरिगणितविचाराः यथा –**

१. भाररहितपाठ्यचर्या २.पाठ्यपुस्तकसमाश्रिता ३.उपकरणोपेतशिक्षणम्

४.शैक्षिणिकोपलब्धेः मूल्याङ्कनम् ५.स्थानिकावसरपूर्तिः ६. क्षमताधारितशिक्षणम्

७.सततमूल्याकलनप्रतिपुष्टिपूर्वकशिक्षणम् ८.कृत्याधारितपाठ्यप्रणाली

तत्र माध्यमिकस्तरीयपाठ्यचर्यायाः संरचनावसरेपरिगणितविचाराः यथा -

माध्यमिकशिक्षायाः 10(5+3+2)+2 इतिसूत्राधारिताः स्युः।उपरिनिर्दिष्टविचारैस्सहराष्ट्रैकता,समानता, समस्यादूरीकरणम्, उद्योगप्राप्तिः, व्यावसायिकवृत्त्यात्मककौशलाभिवृद्धिः, समाजचैतन्यमित्यादयः प्रधानांशाः।

इत्थम्उन्नतस्तरेऽपि वर्तमानस्य कृते अधिकप्राधान्यं प्रकल्प्य पाठ्यचर्यायाः संरचनायै विचारःकृतआसीत्।

पाठ्यचर्यासंरचनायां मौलिकविचाराः–

शैक्षिकानुशासनीयता,समानावकाशाः, समानविद्या, सामाजिकावसराः, समयसद्विनियोगः, सर्वाङ्गीणविकासः, प्रजातान्त्रिकता, आचरणीयता, आधुनिकीकरणं,बालकावसराः, फलोत्पादकशक्तिः, शास्त्रीयोपकरणनिर्मितिः, समाजस्य सुस्थिरता, तदोन्नतिश्च इत्यादयः मौलिकविचाराःवर्तन्ते।मौलिकविचारानुसृत्य पाठ्यचर्यायाः स्वभावंबहुधावक्तुं शक्यते। यथा –

१. पाठ्यचर्यैका प्रक्रिया (as a process) २. पाठ्यचर्यैका शैक्षिकोपागमः(A new approach)

३. पाठ्यचर्यैका पद्धतिः अभ्यासक्रमः वा। ४. पाठ्यचर्यैकः पाठः(As a praxis)

५. पाठ्यचर्यैका सम्प्रेषणात्मकपाठ्यक्रमः(A syllabus to be transmitted)

६. पाठ्यचर्यैका उत्पत्तिः, उपलब्धिः, उत्पादकता(Product) ७. पाठ्यचर्यैका पूर्वोत्तरौचित्यप्रक्रिया(Context)

८. पाठ्यचर्यैका परिष्करणात्मिकी शैक्षिकप्रक्रिया।(Context) ९. पाठ्यचर्यैका पुनर्निर्माणात्मिकी(Reconstruction)

१०. पाठ्यचर्यैका पूर्वोत्तरौचित्यप्रक्रिया(Development) ११. पाठ्यचर्यैका मूल्याकलनमूल्याङ्कनप्रक्रिया(Evaluation)

१२. पाठ्यचर्यैका कर्तव्योत्तरदायित्वप्रबोधकक्रिया

पाठ्यचर्यासंरचनाया: सिद्धान्ता:

पाठ्यक्रमसिद्धान्ता:

- विषयकेन्द्रितसिद्धान्त:
- बालकेन्द्रियसिद्धान्त:
- क्रियाशीलात्मकसिद्धान्त:
- अनुभवात्मकसद्धान्त:
- भेदरहितसिद्धान्त:
- व्यावहारिकतासिद्धान्त:
- समर्पणसिद्धान्त:
- समसिद्धान्त:
- उत्पाकतासिद्धान्त:
- प्रथासंरक्षणसिद्धान्त:
- सृजनात्मकताया: सिद्धान्त:
- आवश्यकताया: सिद्धान्त:
- अभिरुचिवर्धकसिद्धान्त:
- विविधतासिद्धान्त:
- जैविकोपयोगिसिद्धान्त:

→ पाठ्यक्रमसंरचनावसरे निर्दिष्टसिद्धान्तेषु कतिपयानां सिद्धान्तानामनुसरणं क्रियते।

पाठ्यचर्यासंरचनाया: सिद्धान्ता:

- विषयकेन्द्रितसिद्धान्त:
- बालकेन्द्रियसिद्धान्त:
- क्रियाशीलात्मकसिद्धान्त:
- अनुभवात्मकसद्धान्त:
- भेदरहितसिद्धान्त:
- व्यावहारिकतासिद्धान्त:
- समर्पणसिद्धान्त:
- समसिद्धान्त:
- उत्पाकतासिद्धान्त:
- प्रथासंरक्षणसिद्धान्त:
- सृजनात्मकताया: सिद्धान्त:
- आवश्यकताया: सिद्धान्त:
- अभिरुचिवर्धकसिद्धान्त:
- विविधतासिद्धान्त:
- जैविकोपयोगिसिद्धान्त:

← पाठ्यचर्यासंरचनावसरे निर्दिष्टसिद्धान्तेषु सर्वेषां सिद्धान्तानामनुसरणं क्रियते।

पाठ्यचर्यासंरचनाया: स्वरूपप्रकारवैविध्यता

प्रधानतया द्विधा अवलोक्यते

पारम्परिकपाठ्यचर्या संरचना

बहुधा वर्तन्ते। यथा -

- प्राचीनप्रणाली
- गुरुकुलप्रणाली
- शान्तिनिकेतनम्
- वनस्थलीया
- बुनियादी
- अरविन्दीया
- . . . .

आधुनिकपाठ्यचर्या संरचना

औपचारिकपाठ्यचर्या — अनौपचारिकपाठ्यचर्या

प्रधानतया चतुर्धा वर्तन्ते

स्तरानुसारिणी	प्रदेशानुसारिणी	शास्त्रानुसारिणी	साहित्यानुसारिणी
पूर्वप्राथमिकी	ग्रामीणा	विज्ञानशास्त्रीया	आलङ्कारिकी
उत्तरप्राथमिकी	मण्डलस्था	सामाजिकी	सङ्गीतम्
माध्यमिकी	जिललास्तरीया	सङ्गणिकी	हस्तकलीया
उच्चमाध्यमिकी	नगरीया	क्रीडासम्बद्धा	ज्योतिषम्
. . . . .	. . . .	. . . .	. . .

इत्येवम् असाधारणबालकानां विहाय पाठ्यचर्यासंरचनास्वरूपवैविध्यता

पाठ्यचर्यासंरचनायाः प्रभावकारकाणि

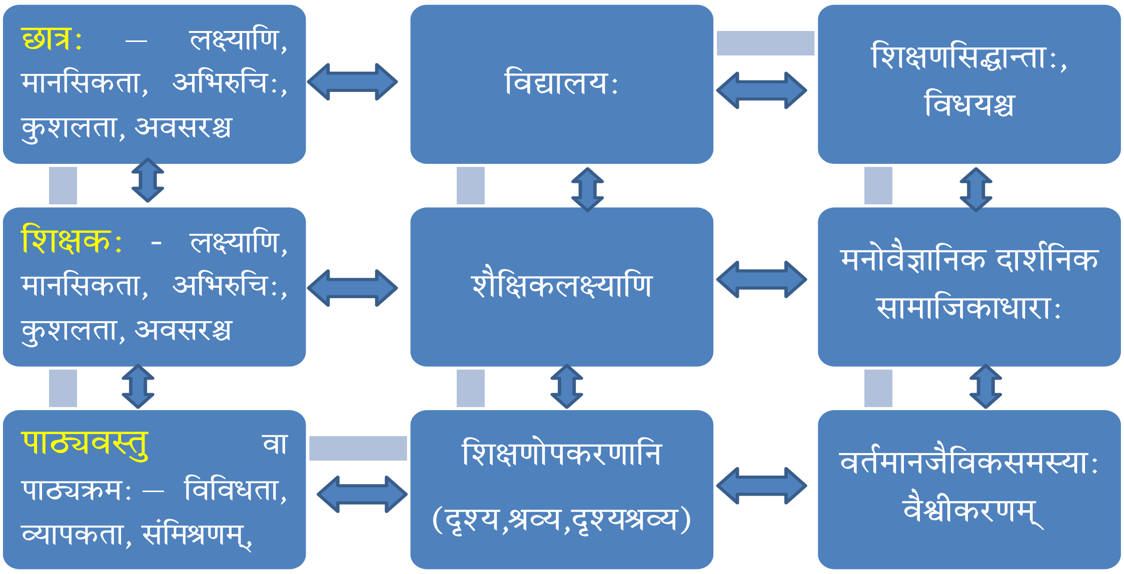

इत्थं पाठ्यचर्याशैक्षिकविषयैः सर्वैःपरस्परप्रभाविताभवतीति यथामति विचार्य व्यापकत्वात् समाप्यते।

अनन्तशास्त्रं बहुलाश्च विद्याः, अल्पश्च कालोबहुविघ्नता च।
यत्सारभूतं तदुपासितव्यं, हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात्।। (चा. नी)
इतिशम्।

सन्दर्भग्रन्थसूची –

१.**अभ्यसना मुदिंपु**, डा. गालि राधाकृष्ण डा. एन्. सुब्बरायुडु, जयश्री सिरीस्, जयम् पब्लिकेशन्स्, हैदराबादु – २०००.

२. **अभ्यसना मुदिंपु**, प्रो. दिगुमर्ति भास्कररावु, मास्टर् मैन्ड्स्, श्री नागार्जुन पब्लिकेषन्स्, गुन्टूर् – २०१६.

३. **विद्यामूल्याङ्कनम्**, डा. साम्ब मूर्ति, नीलकमल् पब्लिकेषन्स् , हैदराबादु - २००९.

४. **स्वीय अवगाहना**, डा. आर्. एस्. वरहाल दोर तथा डा.ए. कोमरय्य, जयम् सीरीस्, हैदराबादु – २०००.

५. **आत्मावगाहना**, प्रो. दिगुमर्ति भास्कररावु, मास्टर् मैन्ड्स्, श्री नागार्जुन पब्लिकेषन्स्, गुन्टूर् – २०१६.

६. Raj singh, Techniques of measurement and evaluation, Common welth publishers, New Delhi – 2008.